

صفات خدا

راه خداشناسی همین است

✽ يك احتیاط بجا
✽ خداشناسی مورچگان
✽ روش ما

موضوعی که قبل از هر چیز در باب مطالعه «صفات خداوند» یعنی بحث تازه ما، باید مورد توجه قرار گیرد اینست که بهمان اندازه که پی بردن به «وجود خدا» مخصوصاً از راه مطالعه اسرار جهان آفرینش، کار بسیار سهل و آسانی است، شناسایی «صفات خدا» مشکل و محتاج بدقت و احتیاط فراوان است.

لابد میپرسید چرا؛ دلیل آن روشن است؛ زیرا ما بتعداد ستارگان آسمان؛ برگهای درختان، انواع جانداران، بلکه بتعداد سلولهای هر گیاه و جانور و بتعداد اتمهای اجسام، و خلاصه بشماره تمام موجودات جهان هستی دلیل و نشانه برای پی بردن باصل «وجود خدا» داریم که مطالعه آنها کافی است دیر باورترین افراد را بتخداوند بزرگ آشنا سازد.

اما درباره «صفات خداوند» چون نخستین شرط شناسایی صفات او نفی تمام صفات مخلوقات از آن ذات مقدس و تشبیه نکردن او بهیچیک از موجودات محدود عالم طبیعت است کار ما بجاهای باریکی میرسد (۱).

(۱) علی علیه السلام در نخستین خطبه ای که در نهج البلاغه از آن حضرت نقل شده و از جامعترین بیاناتی است که از زبان انسانی درباره توحید و صفات خدا شنیده شده است چنین میفرماید: «و کمال الاخلاص له نفی الصفات عنه»: «کمال توحید خالص خداوند نفی کلیه صفات ممکنات از اوست».

چه میتوان کرد؟ مادر دل این طبیعت پرورش یافته‌ایم و همواره با این دستگاه تماس داشته و با آن انس گرفته‌ایم، هر چه دیده‌ایم همین پدیده‌های طبیعی بوده‌است، حتی بنا بر تحقیقات علمی و فلسفی تمام صورتهای ذهنی و مفاهیم عقلی و فکری ما روز اول از همینها گرفته شده‌است و میل داریم همه چیز را با مقیاس آنها بسنجیم.

این موجودات طبیعی در راه شناسائی وجود خداوند بهترین وسیله و راهنمای ما بودند، ولی اگر تعجب نکنید در راه درک صفات او مانع بزرگی محسوب میشوند. روشنتر بگوئیم: ما هر چه دیده‌ایم جسم و خواص جسم بوده، موجوداتی که دارای زمان و مکان معینی بوده‌اند، ابعاد و اشکال مخصوصی داشته‌اند، خلاصه اذهر نظر محدود و تحت تأثیر شرایط خاصی بوده‌اند؛ با اینحال تصور «ذاتی» که نه جسم دارد و نه زمان و نه مکان، و در عین حال تمام زمانها و مکانها احاطه دارد و اذهر نظر لایتناهی و نامحدود است و تحت تأثیر هیچگونه شرائطی نیست و بر همه چیز حکومت میکند - با آن سوابق و انس ذهنی - راستی کار دشواری است. نمی‌گوییم محال است می‌گوییم مشکل است؛ زیرا محتاج ببلند پروازی فکر و اندیشه؛ و خالی ساختن ذهن از تصورات موجودات مادی و طبیعی و باریک بینی و دقت فراوان است.

گرچه ما بحقیقت و کنه صفات آن ذات بی‌پایان هرگز نخواهیم رسید و نباید هم چنین انتظاری را داشته باشیم، زیرا این انتظار از موجود محدودی مانند ما اساساً بیجاست، و باین میماند که دریای یسکرانی را در ظرف کوچکی جای دهند.

بنابر این تنها با اشارات اجمالی و مفاهیم عقلی خاصی که آنها را اذهر گونه محدودیت و نقص پیراسته و پاک ساخته‌ایم با آن ذات مقدس اشاره میکنیم و همین اشارات است که ما را در راه «شناسائی اجمالی صفات او» موفق میسازد، اما استفاده از همین اشارات اجمالی دقت و روشن بینی کاملی لازم دارد.

بنابر این قطعاً تعجب نخواهید کرد اگر بگوئیم: موجودات جهان طبیعت که بهترین راهنمای راه «خدایابی» (پی بردن باصل وجود او) هستند در راه «خداشناسی» یعنی پی بردن بصفات او احیاناً ما را فریب داده و اغفال میکنند، و تا صفات آنها را از محیط فکر خود جادوب نکنیم خداشناس واقعی نخواهیم شد!

خداشناسی مورچگان

در بعضی از کلمات پیشوایان بزرگ اسلام این جمله دیده میشود که: «مورچه گمان

میکند خداوند مانند او در و شاخک دارد: « این تعبیر جالب اشاره باین حقیقت است که افکار ناقص و کوتاه صفات خدا را از راه « قیاس » و مقایسه با صفات خود جستجو میکنند و میل دارند خداوند هم صفاتی مانند آنها داشته باشد .

مقایسه صفات خداوند ازلی وابدی بصفات مخلوقات محدود و متناهی خطرناکترین پرتگاهی است که در جاده خداشناسی تصور میشود؛ و بلندی فکر و نبوغ و استعداد در هر و ان راه تو حید در همینجا روشن میگردد؛ و اختلاف طبقات مختلف خداپرستان - با اتفاق کلمه ای که در اصل خداپرستی دارند - در همینجاست .

اینجاست که خداوندی که مردم عوام و بیسواد میپرستند با خداوندی که افراد فهمیده و دانشمند بشناسائی او افتخار دارند با هم تفاوت پیدا میکنند!

اینجاست که یک لفظش کوچک ممکن است انسان را فرسنگها از جاده اصلی خدا-شناسی بدور اندازد و در سنگلاخ بت پرستی و مخلوق پرستی سرگردان سازد .
 زیرا همانطور که گفته شد نخستین شرط خداشناسی آنست که بدانیم احوال حقیقتی غیر از ممکنات و موجودات طبیعی است و صفات او در واقع شبیه به هیچیک از این موجودات محدود و ناقص نیست .

بدیهی است در این بحث سروکار با مفاهیم تازه ای خواهد بود، مفاهیمی نامأنوس و برتر و بالاتر از مفاهیمی که در زندگی روزانه با آن سروکار داشته ایم، اما بهمان اندازه که نامأنوس بنظر میرسد جالب توجه و لذت بخش و روح پرور است .
 با توجه باین حقایق بسیار بجاست که در باب « شناسائی صفات خدا » با احتیاط و دقت هر چه بیشتر قدم برداریم و از گمراهیها و انحرافات که در هر قدم محتمل است دامنگیر ما شود و عامل اصلی آن « مقایسه صفات خدا با مخلوقات » است کاملاً بر حذر باشیم .
 روی همین جهت در بیانات پیشوایان دین نسبت باین موضوع اعلام خطر شده ، و مردم را از پیمودن این راه بدون راهنمایی و کمک پیمبران خدا بر حذر داشته اند (۱) .
 طی این مرحله بی همری خضر مکن ❀ ظلمات است بتیرس از خطر گمراهی!

روش ما

فلاسفۀ در راه شناسائی صفات خدا راهی را انتخاب کرده اند و علماء علم کلام (علم

(۱) علی (ع) پیشوای خداشناسان جهان در خطبه ۸۷ نهج البلاغه بیانات صریح و روشنی در این باره فرموده است .

عقائد و مذاهب) راه دیگری، و علماء حدیث هم بنوبه راه ثالثی رایج بوده‌اند. آرزوی ما اینست که در این باب از راهی برویم که مزایای همه راه‌ها را داشته باشد، در عین حال از نقاط ضعف آنها نیز خالی باشد، و در این راه حداکثر کوشش خود را بکار می‌بریم. لذا روش بحثهای آنها را بهم آمیخته و روش معتدلی که قاعدتاً بحقیقت نزدیکتر است انتخاب می‌کنیم، اگر در این راه موفقیت پیدا کنیم جای شکر و سپاسگزاری در پیشگاه آن حقیقت بزرگی است که بدنبال صفات جمال و جلال او می‌گردیم.

اینهم ناگفته نماند که سعی میشود در اینگونه بحثها مطلب را در پیچ و خم اصطلاحات پیچیده علمی نیاندازیم و طوری بحث کنیم که مطالب برای افرادی هم که با اصطلاحات کلامی و فلسفی آشنا نیستند مفهوم باشد.

درست است استفاده از اصطلاحات هر علم در بسیاری از موارد تفاهم و آسانتر و دقیقتر می‌سازد؛ ولی چنان نیست که حقایق این بحث را بدون اصطلاحات نتوان روشن ساخت بخصوص اینکه امروز «اصطلاحات علمی» هم از مسیر خود منحرف شده و در پاره‌ای از موارد صورت بازی با الفاظ را بخود گرفته، آنهم الفاظ گنگ و مبهمی که بر مفاهیم روشنی دور نیزند! . ب همین دلیل گاهی دیده میشود که بحثهای متکی با اصطلاحات نه تنها کمک به حل مطلب نمی‌کنند بلکه کار را مشکلتر هم می‌سازد.

اکنون بر گردیم باصل مطلب...

یک اقدام سوو دمند

بطوری که اطلاع حاصل کردیم اخیراً در شهرستان مقدس «مشهد» جمعی از نیکو کاران درمانگاهی بنام مرحوم آیه الله فقیه آقای بروجردی تأسیس کرده‌اند که منحصر از افرادی که هیچگونه تمکن مالی ندارند پذیرائی میشود. حتی دارو و تزریق هم در آنجا مجانی است، و بیلان ماهانه آن نشان میدهد که هر ماهه بالغ بر «سه هزار نفر» از دردمندان و بیماران از آنجا استفاده میکنند.

ما این «اقدام هفید» را که ضمن یک خدمت مثبت اجتماعی موجب احیاء نام پرافتخار یک شخصیت بزرگ جهان تشیع است به بانیان آن تبریک گفته و امیدواریم عموم مسلمانان از این عمل خداستدانه سرمشق بگیرند، و برای حل مشکلات اجتماعی خود و حمایت از طبقات محروم در اینگونه خدمات اجتماعی که صد درصد مورد توجه اسلام است شرکت نمایند.